

PROFESSIONAL SOZANDALARNI TAYYORLASHDA NOTAGA QARAB IJRO ETISH SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

Rayimjonov Baxtiyor Mahmudjonovich

Respublika musiqa va san'at kolleji

"Xalq cholg'u ijrochiligi" kafedrasi bosh o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada, cholg'u ijrochiligi, professional sozandalarni tayyorlashda turli xil o'quv metodlaridan foydalanish, musiqa o'qituvchisi nazoratida talaba va o'quvchilarning musiqa ijro qilish holati, notaga qarab ijro qilish hamda uning murakkab jarayonlari, nota o'qish savodxonligini rivojlantirish to'g'risida batafsil yozilgan.*

Kalit so'zlar: *cholg'u ijrochiligi, nota, musiqiy bilim, eshitish qobiliyati, musiqiy pedagogika*

Аннотация: *В данной статье игра на музыкальных инструментах, использование различных методов обучения в подготовке профессиональных музыкантов, состояние музыкального исполнительства студентов и школьников под руководством учителя музыки, исполнительство по ноте и его сложные процессы, развитие грамотности чтения конспектов написано подробно.*

Ключевые слова: *инструментальное исполнительство, ноты, музыкальные знания, слух, музыкальная педагогика.*

Abstract: *In this article, the performance of musical instruments, the use of various educational methods in the training of professional musicians, the condition of music performance of students and pupils under the supervision of a music teacher, performance according to the note and its complex processes, the development of the literacy of reading notes to is written in detail.*

Key words: *instrument performance, sheet music, musical knowledge, hearing ability, musical pedagogy*

KIRISH

O'zbek xalqi orasida musiqa san'ati insoniyatning ma'naviy boyligi, asriy qadriyatlarini namoyon etuvchi mezonlardan biri sifatida ardoqlanib kelinadi. Xususan, milliy musiqiy cholg'ularda ham har bir xalqning uzoq yillar mobaynida shakllanib kelgan rangbarang an'analari o'z aksini topadi. Shunday ekan cholg'ularni insoniyat ma'naviyatining bir bo'lagi sifatida o'rganib, tadqiq va targ'ib etish eng dolzarb masalalardan biri desak xato bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Taniqli psixolog B.M. Teplov musiqa faoliyatining uchta asosiy turini ajratib ko'rsatadi: musiqani tinglash, ijro etish va bastalash. Bu tasnifni to'ldirgan holda, polshalik musiqa psixologi Y. Vershilovskiy har qanday profildagi musiqachining yana bir nisbatan mustaqil faoliyatini kiritadi, bu nota varag'idan o'qish yoki notaga qarab chalish. Olimning fikriga ko'ra, bu faoliyat aniq ifodalanuvchi psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, u jo'rnavoqlik va dirijyorlik kabi musiqa ixtisosliklari uchun asosiy va yetakchidir.

Olimlar haqli ravishda ta'kidlaganidek, notaga qarab chalish, shu jumladan, nota varag'idan o'qish musiqiy ixtisosliklarning oxirgi guruhida birinchisidan sifat jihatdan ajralib turadi, Notani o'qish savodxonligi musiqachilarning kasbiy faoliyatida ikkinchi darajali va hatto uchinchi darajali o'rin tutadi. Mazkur mavzuda ko'rilayotgan predmet uchun bu farqlar prinsipial ahamiyat kasb etadi. Lekin professional cholg'u ijrochilari ta'limida nota savodxonligi eng muhim jihatlardan biri hisoblanadi

Agar nota matni va musiqiy-ijrochilik vazifalari xarakterini sadolantirish mezon sifatida qabul qilinsa, u holda notaga qarab chalishning bir necha turlarini ajratish mumkin. Bu o'rganish, ya'ni asarning birmuncha ahamiyatli parchalarini tahlil qilish va tafakkur etish, ijro etish, ya'ni asarni nota yozuvidagi barcha tafsilotlari bilan vazmin sur'atda chalish. Va nihoyat, asarni o'rganish ishlari olib borilgandan so'ng zarur sur'atda va xarakterda eskiz tarzida chalish.

Ammo sanab o'tilganlarning barchasi ham badiiy-obrazli tabiatga ega emas. Musiqani notaga qarab o'qish, notaga qarab chalishning birmuncha murakkab turi bo'lib, u badiiy faoliyat statusiga ega.

Nota varag'idan o'qishni notaga qarab chalishning boshqa turlaridan ajratib turadigan chegara qayerda joylashgan? Musiqiy asarini notaga qarab ijro etish nimalardan iborat bo'ladi? Bu borada ikki xil fikr mavjud:

– Birinchisi keng tarqalgan tasavvurga olib boradi: nota varag'idan o'qish – bu notanish musiqa materialini bir marta «notadan», «bir qarashda» ijro etishdir (*a livre ouvert, aprima vista*).

– Ikkinchisi nuqtayi nazarga muvofiq (Y. Zak, G. Kogan, A. Foldesh va boshq.), nota varag'idan o'qish deb, yangi musiqiy materialni to'liq tarzda nafaqat bir marta chalishga, balki ikki yoki ikki-uch marta chalishga aytiladi. Ma'lumki, bu yerda keltirilgan son «meyorlari» keskin emas. G. Kogan «Pianinoning ishlari» nomli asarining keying nashrlarida ularni olib tashladi va umumiy ko'rsatma bilan cheklandi: ijrochi o'zining musiqiy mazmun xarakteri xususidagi eng umumiy tasavvuriga ega bo'ldimi, notadan chalishni to'xtatishi kerak. D. Oystrax ham asarni «ma'lum vaqt notaga qarab chalish» zarur, deb hisoblagan. S. Feynberg asarni ilk bor ko'rganda «yaxshisi yangi

asar musiqiy obrazga aylanmagunicha kutib turish kerakligini» maslahat beradi.⁶

MUHOKAMA

Demak, musiqachi-ijrochi ishida notaga qarab chalishlar soni prinsipial ahamiyat kasb etmaydi. Ijrolar soni xususidagi masalani aniqlayotib, biz yana bir muhim xulosaga kelamiz. Nota varag'idan o'qish birinchi bosqichda, yangi asar bilan ilk bor tanishganda ishning asosiy metodiga aylanadi. Bunga nota matnini ravon o'qishning psixologik tabiati yordam beradi, bu fikrlashning alohida usuli, to'liq idrok va ijroga ko'rsatma, maxsus ijrochilik strategiyasi, badiiy faoliyat statusi va hatto, nota matnida berilgan barcha ko'rsatmalarni bajarish shart emasligidir.

Notaga qarab chalayotib, ijrochi yoddan chalganda ruxsat etilmaydigan harakatlarni amalga oshirishi mumkin. Ko'plab mohir ijrochilar notadan o'qishning o'ziga xosligini ta'kidlab, tezkor chalish jarayonida «hamma narsa ham ko'ngildagidek o'qilmaydi», deydilar (G. Neygauz), «falsh notalarga» ham yo'l qo'yiladi (M. Grinberg) va «sur'at ham taxminiy» bo'ladi (K. Igumnov). Barcha notalar va nozik nyuanslarni aniq chalishni majburiy vazifa qilib qo'yish mumkin emas. «Nimaiki birinchi chalishda chiqmasa, bu ko'ngil sovishi hissini uyg'otmasligi kerak», – deb yozgan edi S. Feynberg.

Dastlabki o'qish – tanishish «g'oyani to'liq anglab yetishga erishish» (L. Auer), asar «musiqasini tezkorlik bilan o'zlashtirish», «ma'naviy obraziga» duch kelish uchun zarur. Uni «go'yoki qush parvozidan» ilib olishga (L. Barenboym), uning «psixologik tonalligini» his etishga (G. Kogan) qaratilgan. Bu asnoda «mazkur asarga nisbatan munosabatni shakllantirish»(Y. Zak), «asarni o'ziga ta'sir qilishiga qo'yib berish» muhim, faqat uning natijasida «uning asl mazmunini avvaldan his etish» (S. Savshinskiy) yuzaga keladi.

Nota varag'idan chalish o'zining butun «taxminiyligi» bilan avvalo, musiqani erkin va ishtiyoq bilan ijro etish. U texnik erkinlikdan ko'ra, badiiy-mazmuniy jihatdan erkin bo'lib, musiqani faol idrok etish va his qilishni talab etadi. Asarning aynan emotsional-obrazli mazmunini his etish sabab, u haqdagi ilk yorqin tasavvur yaratiladi. Keyingi barcha ishning «kamertoni»ga, uning «yo'lchi yulduzi»ga aylanadigan o'sha obrazli xayolot yaratiladi.

XULOSA

Shunday qilib, asarni notaga qarab chalish uni avvaldan o'rganmasdan shunchaki tezda chalib chiqishni anglatmaydi. Birinchi o'qish uning badiiy mohiyatiga kirib borishni nazarda tutadi. Birinchi yorqin taassurot, u qanchalik taxminiy va tugallanmagan bo'lmasin, faqat musiqiy mazmun interpretatsiyasi natijasidagina yuzaga keladi. Nota varag'idan o'qish musiqa

⁶ O.Ibrohimov «Musiqatarihi» ma'ruza

adabiyoti bilan har tomonlama, keng miqyosda tanishish uchun qulay imkoniyatlarni ochib beruvchi faoliyat shaklini namoyon etadi. Musiqachi oldidan turli mualliflar, badiiy uslublar va tarixiy davrlarga oid asarlarning bitmas-tuganmas silsilasi o'tadi. Boshqacha aytganda, nota varag'idan o'qish, bu yangi musiqiy idrok va taassurotlarning doimiy va tezkor o'zgarishi, boy va rang-barang musiqiy axborotning shiddatli oqimidir.

O'quvchining musiqiy-intellektual sifatlari tabiiyki, nafaqat nota o'qish davomida, balki kasbiy faoliyatning boshqa turlarida ham sayqallanadi. Ammo musiqani aynan notadan o'qish orqali buning uchun "maksimal darajadagi qulay" sharoitlar yaratiladi. Avvalo, shuning uchunki, o'quvchi musiqani o'qiyotib, keyinchalik ijrochilik nuqtayi nazaridan o'rganish, o'zgartirish shart bo'lmagan asarga ishi tushadi. Bu asarlar eslab qolish, o'rganish uchun emas, balki shunchaki yangilikni bilish, kashf etish zavqi uchundir. Muhim psixologik sozlanish ham shundan kelib chiqadi. O'quvchining nota varag'idan o'qish orqali musiqiy intellektual kuchini faollashtirish uchun qulay sharoitlar shu bilan belgilanadiki, yangi musiqa bilan tanishuv doimo yorqin, jalb qiluvchi emotsional ranglarga ega bo'lgan jarayondir. Bu ko'plab musiqachilar tomonidan ko'p bora ta'kidlangan.

Emotsional tartibdagi omillar umuman inson tafakkuri va ayniqsa, badiiy-obrazli tafakkuri faoliyatida prinsipial jihatdan muhim rol o'ynaydi. Emotsional to'lqin cho'qqisida musiqiy intellektual harakatlarning umumiy ko'tarilishi yuz beradi, ular katta energiya bilan to'yinib, alohida aniqlik va tartib bilan kechadi. Shunday qilib, *nota varag'idan o'qish* o'quvchining umummusiqiy rivojlanishi yo'lidagi eng qisqa va birmuncha istiqbolli yo'llardan biridir. Qolaversa, *nota varag'idan o'qish* – asarni ijro etish. cholg'u ijrochiligida yaxlit g'oyani ifodalab, asarni keyingi ijro uchun o'rganishning asosiy jihatidan biri deb bemalol ayta olamiz. Bunda ijro yangiligining bir qismi yo'qotilishi mumkin, ammo u texnik mukammallikka ega bo'lib, kompozitorlik g'oyasiga teran kirib boradi va musiqachining tajribasini boyitadi. Bastakorning bir lahzali kechinmasi ijrochi tomonidan ijro onlarida his etiladi, unda butun hayot tajribasi jamlanadi, bu esa tinglovchini konsert ijrochiligidan mo'jiza kutishga majbur etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahimov SH. Cholg'u ijrochiligiga o'rgatish metodikasi. - T.: O'quv qo'llanma, 2009.
2. Berdiyeva Lobar "O'quvchilarni estetik tarbiyalashning vositalari".
3. Z.Nishonova Bolalar psixologiyasi va o'qitish metodikasi.

4. E.G`oziev. «Pedagogik psixologiya asoslari». Toshkent. 1997.
5. Munavvarov. A. Pedagogika - Pedagogika Oliy o`quv yurtlari uchun o`quv qo`llanma. Toshkent: O`qituvchi, 1996-2008.
6. A.Odilov "O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi" O'qituvchi nashriyoti. Toshkent 2013.
7. Горшкова, Е. А., & Акбаров, А. Н. О. (2021). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ. In Участие образовательных организаций в противодействии коррупции (pp. 43-48).
8. Джина, Ж., & Личман, Е. Ю. (2021). СКРИПИЧНОЕ ИСКУССТВО СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА. Студенческий форум, 10.
9. Turgunov, E., Abdumajidov, I. B. O. G., Anvarov, A. A. O. G., & Valiev, R. A. O. G. (2022). MOYLASH MATERIALLARINING QOVUSHQOQLIK XUSUSIYATLARIGA HARORAT TA'SIRINI O'RGANISH. Academic research in educational sciences, 3(1), 419-425.
10. Salmonov, A., & Saidov, I. (2021, June). THE POLICY OF THE SOVIET AUTHORITIES IN THE TURKESTAN ASSR TO RESTRICT WAQF PROPERTY (BASED ON MATERIALS FROM THE FERGANA VALLEY). In Конференции.
11. Тошпўлатова, С. К. (2022). МУСИҚИЙ ТЎГАРАКЛАР ФАОЛИЯТИДА ЎСМИРЛАРДА МИЛЛИЙ ҒОЯ ТУШУНЧАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МАЗМУНИ. PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS, 13(2), 83-86.
12. Akbarov, A. K. (2012). Communication Approach in English Through the Internet. Cambridge Scholars Publishing.
13. Рахимов, А. Ш. (2022). ҲАРАКАТ ХАВҒСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ҲАЙДОВЧИНИНГ МАҲОРАТИ. Conferencea, 151-154.
14. Рахимов, А. Ш., & Алирзаев, И. Ш. О. (2018). СОВМЕСТНЫЙ РАСЧЕТ НАДЗЕМНОЙ КОНСТРУКЦИИ С ГРУНТОВЫМ ОСНОВАНИЕМ НА СЕЙСМИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ. Студент и наука, (2), 106-114.
15. Алирзаев, И. Ш. О., Сова, Н. С., Сухотерин, А. В., & Рахимов, А. Ш. (2018). ДИНАМИЧЕСКИЕ ИСПЫТАНИЯ ГРУНТОВ ПРИ ТЕХНИЧЕСКОМ ОБСЛЕДОВАНИИ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ. In Обследование зданий и сооружений: проблемы и пути их решения (pp. 5-12).